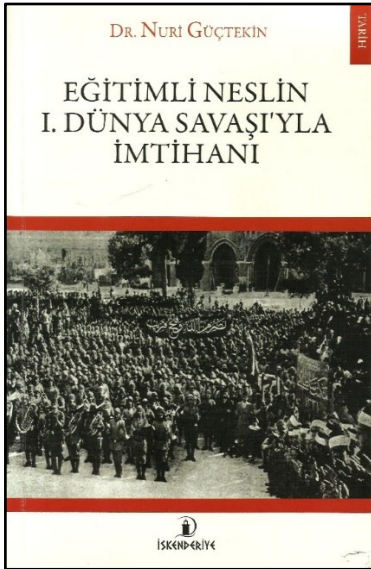

Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Türk Öğrenci ve Öğretmenler / Turkish Students and Teachers in World War I

Nuri Güçtekin, *Eğitilmiş Neslin I. Dünya Savaşı'yla İmtihanı* [The Schooled Generation in World War I]. İstanbul: İskenderiye Kitap, 2015. 61 tablo, 28 [+5] belge, bibliyografya, 282 s.; ISBN 978-605-9900-11-9.

Feza Günergun*

Osmanlı Devleti'nin başta Çanakkale olmak üzere sekiz cephede vuruştuğu Birinci Dünya Savaşı, dört sene içinde büyük bir kıyım sebebinde olmuştur. Savaşta en çok şehit veren iki ülkeden biri Osmanlı Devleti'dir. Devletin 1914-18 yılları arasında, 2.850.000 kişiyi silah altına aldığı, savaş sonundaki can kaybının İmparatorluk nüfusunun %13-15'ine ulaştığı tahmin edilmektedir. Osmanlı eğitim kurumlarından savaşa katılan ve şehit olan öğrenci ve öğretmen sayısı için de değişik rakamlar verilmiştir. Dr. Nuri Güçtekin, *Eğitilmiş Neslin I. Dünya Savaşı'yla İmtihanı* başlıklı kapsamlı ve titiz çalışmasında, yüksek okullardan, erkek öğretmen okullarından, İstanbul ve taşra sultanîlerinden ve idadîlerden askere alınan

öğrenci ve öğretmen sayılarını inceleyerek, savaşın bu eğitim kurumları üzerindeki yıkıcı etkisini ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında, Maarif Nezareti'nin değişik kalemlerinde bulunan 150.000 evrak incelenmiştir. Arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmış 61 tablo, 1912-1919 yıllarına arasındaki eğitim tarihimiz, özellikle Osmanlı topraklarındaki okulların öğretmen ve öğrenci sayılarıyla ilgili çok değerli sayısal veriler içermektedir.

Kitap, dört bölüm halinde düzenlenmiştir: Birinci bölüm, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı yüksek ve orta öğretim kurumlarının durumunu ortaya koymaktadır. İkinci bölümde, savaş döneminde askerliği düzenleyen yasalar, öğretmen ve öğrencilerin askere alınması ve ilgili işlemler konu edilmektedir.

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye.
fezagunergun@yahoo.com

Üçüncü bölümde, savaş sürecinde eğitim kurumlarının durumu, İstanbul ve taşra sultanîleri ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise, savaş sonrasında eğitim kurumlarının durumu değerlendirilmiştir.

12 Mayıs 1914'te yürürlüğe giren askeri yükümlülük yasası (*Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkatı*) uyarınca askerlik süreci bireyin 18 yaşını tamamladığı senenin Mart ayında başlayacaktır. 19 ve 20 yaşında olan bir mükellef ancak bir savaş durumunda silah altına alınabilmektedir. Bu madde daha sonra değiştirilmiş, 17 yaşını tamamlayanların padişah iradesi ile savaş durumunda silah altına alınması sağlanmıştır. Yasanın 42. ve 47. maddeleri öğretmen ve öğrencilerin askere alınımını düzenler.

Çanakkale Savaşı sonunda şehit sayısının 250.000'den, yaralı ve gazi sayısının 150.000'den fazla olduğu kabul edilir. Çanakkale'de 1869-1895 (1285-1311) doğumlular savaşmış, ancak kayıp sayısının çok yüksek olması nedeniyle, 1896-1900 (1312-1316) yılları arasında doğanlar Ekim 1915'ten itibaren askere alınmıştır. Ekim 1915'e kadar savaşa katılan öğrenci ve öğretmenler gönüllü olup, bu tarihten itibaren öğretmen okullarında okuyanlar ve mezunlar, idadî 4.-7. sınıflar, sultanî 8.-12. sınıflar kademeli olarak savaşa girmişlerdir. Lise öğrencilerinin yasaya dayalı olarak askere alınması ile ilgili işlemler 1896 (1312) doğumlular için Ekim 1915'te ve 1897 (1313) doğumlular için Kasım 1915'te başlamıştır. Bu öğrenciler, Çanakkale Cephesi'ne sevk edilmişlerdir. Ancak bu cephe 9 Ocak 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu sebeple, askere alınan bu öğrenciler diğer cephelere sevk edilmiştir.

Güçtekin'in bu araştırması, 1896-1900 (1312-1316) doğumluların, yasanın çıktığı 12 Mayıs 1914 tarihinde askere alındıkları, yani 17 yaşından küçük gençlerin yasa kapsamında askere alınarak savaş alanına gönderildiği tezini çürütmektedir. 1896 (1312) doğumlular 19 yaşında Ekim 1915'te; 1897 (1313) doğumlular 19 yaşında Eylül 1916'da, 1898 (1314) doğumlular 18 yaşında Eylül 1916'da, 1899 (1315) doğumlular 18 yaşında Haziran 1917'de, 1900 (1316) doğumlular 17 yaşında Ekim 1917'de askere alınmışlardır. Bunlar 1 yıllık kısa dönem için askere alınmışlar ise de, büyük çoğunluğu 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile terhis edilmişlerdir. Bazı yerlerde terhis işlemleri Nisan 1919'a kadar devam etmiştir.

Kitabın III. Bölümünde, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarındaki okullarda bulunan öğretmen ve öğrenci sayısını veren ve arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmış çok sayıda tablo yer almaktadır. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında İstanbul'daki yüksek okulların öğretmen ve öğrenci sayılarını veren tablo (s.103) 1915 yılı için Darülfünun fakültelerinin her birinde, Mekteb-i Mülkiye'de, Sanayi-i Nefise'de, Ticaret Mektebi'nde ve Darümuallimîn'de okuyan öğretmen ve öğrenci sayısını vermektedir. Tabloda Müslüman, Rum, Ermeni ve Musevi öğrenci sayısını da görmek mümkündür. Bu

tabloya göre 1915 yılında adı geçen yüksekokullarda toplam 231 öğretmen ve 4.546 öğrenci vardır. Bunların 3.466 askerlikle yükümlü erkek öğrencidir. Tabloda adı geçen yüksek okullar dışında Galatasaray Sultanîsi (son iki sınıfı yüksek), Milli Ticaret Bahriye Kaptan ve Çarkçı Mektebi (son 2 sınıfı yüksek), Halkalı Ziraat Mektebi, Kondüktör Mektebi ve Mühendis Mektebi gibi yüksekokul seviyesindeki okulların öğrencileri de gönüllü ve askerî yükümlülük kapsamında askere gitmişler, savaşın sonlarına doğru bu okullarda öğrenci neredeyse kalmamıştır. Birinci Dünya Savaşı başında, 1914-16 yıllarında taşradaki erkek öğretmen okullarındaki (darümuallimîn) ve idadilerdeki öğrenci ve öğretmenleriyle ilgili sayısal bilgiler sunulmuştur. Bu tablolar, savaş ilerledikçe, öğretmen okullarındaki öğrenci sayılarının yavaş yavaş azalmakta olduğunu göstermektedir. İlerleyen sayfalarda, İstanbul'daki 12 sultanî mektebinin durumu ayrı ayrı incelenmiştir. 1914-18 yılları arasında, Galatasaray, İstanbul ve Vefa Sultanî'leri 100er öğrenciyi, Mercan Sultanî'si 80 öğrenciyi, Gelenbevî ve Üsküdar Sultanî'leri 40'ar öğrenciyi, Kabataş Sultanîsi 30 öğrenciyi, Davutpaşa Sultanîsi 10 öğrenciyi, Nişantaşı ve Kadıköy Sultanîleri 5'er öğrenciyi, Üsküdar İttihad Sultanîsi 3 öğrenciyi askere göndermiştir. Böylece İstanbul sultanî mektepleri en az 513 lise öğrencisini Çanakkale ve diğer cephelere asker olarak göndermiştir. Bu öğrencilerin savaş sonrasında okullarına geri dönebilen sayısı çok azdır. İstanbul sultanîleri, savaş sırasında toplam 32 öğretmeni cepheye göndermiştir. Benzer bir çalışma taşradaki 35 sultanî mektebi için de yapılmıştır. Bunlar, gönüllü ve askerlik yükümlülüğü kapsamında en az 160 öğretmeni ve 1.343 öğrenciyi cepheye göndermiştir.

Savaşın eğitimdeki bilançosuna gelince, belgeler, Atatürk'ün "Biz Çanakkale'ye bir Darülfünun gömdük" sözünü doğrulamaktadır. Yüksek okulların kaybı net olarak hesaplanmasa da eldeki bilgi ve kaynaklara göre, en az 7.500 yüksekokul öğrencisi ve mezunu şehit olmuştur. Güçtekin, bu sayının o dönem şartlarına göre yaklaşık bir buçuk darülfünun ettiğini söylemektedir.

Savaş sonunda kaybedilen topraklarda bulunan erkek öğretmen okulları Osmanlı yönetiminden çıkmıştır. 1915-16 ders yılında 38 olan Darümuallimîn sayısı, Bağdat, Beyrut, Halep, Kudüs-i Şerif, Musul, Şam ve Basra'nın kaybedilmesiyle 31'e düşmüştür. Geriye kalan okulların birçoğu savaş süresinde kapanmış ya da öğretime ara vermiştir. Savaş sonrasında, 1918-19 ders yılında Darümuallimîn sayısı 14'e düşmüştür. Öğrenci sayılarında %30-50 arasında bir düşme vardır. Darümuallimînler savaşta en az 2.000 öğrencisini (mezunlar da sayıldığında 3.000) ve 100 öğretmenini kaybetmiştir. Sultanî mektepleri de en az 250 öğretmen, 2000 öğrenci ve 500 mezun kaybetmiştir. İdadiler ise en az 100 öğretmen, 700 öğrenci ve 1.300 mezun kaybetmiştir. Sonuç olarak, 15.000 eğitilmiş lise ve yüksekokul öğrencisi ve mezunu Birinci Dünya Savaşı'nda kaybedilmiştir. Güçtekin, bu sayıya, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kaydı

olmayan 2.500 medrese öğrencisinin ve özel okulların lise sınıflarından askere alınan 500 öğrenci ve mezunu da dahil edilmesi gerektiğini ve gönüllü ya da yükümlülük ile askere giden sayısının en fazla 20.000 olabileceğini yazmaktadır.

Savaş sırasında eğitim kurumlarında kalan öğrenci sayısı, savaşın vahim etkisini ortaya koymaktadır. Örneğin İstanbul’da faaliyet gösteren 10 sultanî mektebin lise kısmında sadece 29 öğrenci kalmıştır. Taşra’da faaliyet gösteren 27 sultanînin lise kısmındaki öğrenci sayısı 110’dur. 1915 yılında 2500 olan lise öğrencisinden geriye kalan sadece 129 kişidir.

Öğretmen kaybına gelince, yüksekokul, erkek öğretmen okulu, sultanî ve idadilerden en az 500 öğretmen askere alınmıştır. İlköğretim okullarında öğretmen kaybı 2.500 civarındadır. Devletin tüm eğitim kurumlarından en az 3.000 öğretmen askere çağırılmıştır. Bu sayı, Güçtekin’e göre, 1918 yılında çeşitli kurumlardan 113 öğretmen edildiği göz önüne alındığında, çok yüksek bir sayıdır. Güçtekin kitabının sonunda şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bir köy öğretmenin istihdam edildiği eğitim kurumunda ortalama 50 öğrenciye tahsil vermektedir. 3.000 öğretmen demek, 150.000 vatan evladının temel eğitimden mahrum kalmasıdır aslında. Bu öğretmen kaybının telafi edilebilmesi için gereken süre en az 15 yıldır. Kısaca I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti’nin büyük zorluklar ile yetiştirmiş olduğu bu eğitilmiş neslin kaybı, ülkenin gelecek hayallerinin en az 10 yıl ertelenmesi demektir.... Birinci Dünya Savaşı’nda eğitilmiş ve nitelikli neslin % 85-90’ı yitirilmiştir. Bu kayıp, bundan sonraki yıllarda her alanda nitelikli insan sıkıntısı yaşanmasına neden olacaktır. Bir anlamda eğitilmiş neslin yitirilmiş olması; etkisini 1940lı yıllara kadar tüm alanlarda fazlasıyla göstermiştir.”

Ancak, eğitilmiş neslin büyük kısmının yitirilmiş olması, Cumhuriyet’in ilk 25 yılında, her alanda, özellikle bilim ve eğitim alanında reformların yapılmasına ve modern Türkiye’nin doğuşuna engel olmamıştır. Atatürk’ün vizyonu ve reformlarına inanan kadrolar ve gençler sayesinde kısa sürede bilime, bilimsel araştırmaya yönelik yeni bir nesil yetiştirilmiştir.

Büyük emek ile hazırlanan bu eser, yirminci yüzyıl eğitim ve bilim tarihini araştırmakta olanlar için çok değerli sayısal veriler içerdiğinden dikkatle okunması ve başvurulması gereken bir kaynaktır. Bize, Birinci Dünya Savaşı’nın sadece toprak kaybından ibaret olmadığını gösteren ve özellikle gençlerin ibret alarak okumaları gereken bir eserdir.